ISSN: 2146-782X

NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

NEVŞEHİR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt 1, Sayı 2, Ocak - Haziran 2012
Volume 1, Number 2, January - June 2012

ISSN: 2146-782X

Nevşehir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişimlerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda iki kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir. Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Editör Yazışma ve Abonelik Adresi
Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, 2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. 50300 Nevşehir, TÜRKİYE
Tel:+90 384 2281000 Faks:+90 384 2281039
e-posta: sbedergi@nevsehir.edu.tr

Baskı: SİMTEL OFSET MATBAACILIK
Basın Yayın Teks.Mob.San. ve Tic.Ltd.Şti
Kapak Tasarım: Taylan VİRACA
Tel: +90 384 2133866 Fax: +90 384 2129883
Karasoku Mah. Meydan Sk.No.3 NEVŞEHİR

Nevşehir University
Journal of Social Sciences

Aim and Scope: The aim of Nevşehir University Journal of Social Sciences is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir University Journal of Social Sciences is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behavior, Entrepreneurship, Economics, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish and English.

Nevşehir University Journal of Social Sciences is published twice a year and is an international peer-reviewed journal.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir University-Graduate School of Social Sciences. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir University-Graduate School of Social Sciences. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Editorial Correspondence and Subscription Address
Nevşehir University, Graduate School of Social Sciences, 2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. 50300 Nevşehir, TURKIYE
Tel:+90 384 2281000 Fax:+90 384 2281039
e-mail: sbedergi@nevsehir.edu.tr

ISSN: 2146-782X

NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

NEVSEHIR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ASOS Index Veri Tabanı'nda indekslenmektedir.

Nevşehir University Journal of Social Sciences is indexed in the ASOS Index Database.

Cilt 1, Sayı 2, Ocak-Haziran 2012

Volume 1, Number 2, January-June 2012

ISSN: 2146-782X

NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
NEVŞEHIR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi (Owner)
Nevşehir Üniversitesi Adına
Prof. Dr. Filiz KILIÇ (Rektör/Rector)

Editör (Editor-in-Chief)
Doç. Dr. Alper ASLAN

Eş Editör (Co-Editor)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet TANÇ

Danışma Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. H. Bahadır AKIN *(University of Aksaray, Türkiye)*
Prof. Dr. Celil ÇAKICI *(University of Mersin, Türkiye)*
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN *(University of Selçuk, Türkiye)*
Prof. Dr. Emir ERDEN *(University of Nevşehir, Türkiye)*
Prof. Dr. Muhsin HALİS *(University of Manas, Kyrgyzstan)*
Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU *(University of İnönü, Türkiye)*
Prof. Dr. Nimet KARATAŞ *(University of Nevşehir, Türkiye)*
Prof. Dr. Orhan KOCAGÖZ *(FOM University of Applied Sciences, Germany)*
Prof. Dr. Salih KUŞLUVAN *(University of Istanbul Medeniyet, Türkiye)*
Prof. Dr. Doğan N. LEBLEBİCİ *(University of Hacettepe, Türkiye)*
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM *(University of Marmara, Türkiye)*
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ *(The University of Central Florida, USA)*
Prof. Dr. Mahmut ÖZDEVECİOĞLU *(University of Erciyes, Türkiye)*
Prof. Dr. Çetin PEKACAR *(University of Nevşehir, Türkiye)*
Prof. Dr. Erol SEYFELİ *(University of Nevşehir, Türkiye)*
Prof. Dr. Korkut TUNA *(University of İstanbul, Türkiye)*
Prof. Dr. Mustafa TÜMER *(Eastern Mediterranean University, Cyprus)*
Doç. Dr. Gül Gültekin DEMİR *(University of Ege, Türkiye)*
Doç. Dr. Mehmet Dursun ERDEM *(University of Erzincan, Türkiye)*
Dr. Daba Brata Narayan CHOWDHURY *(University of Plymouth, UK)*

ISSN: 2146-782X

Bölüm Editörleri (Section Editors)

Prof. Dr. M. Servet AKPOLAT	Sanat Tarihi *(Art History)*
Doç. Dr. Zeynep ASLAN	Turizm *(Tourism)*
Dr. Günil Ö. AYAYDIN CEBE	Dil ve Edebiyat *(Language and Literature)*
Dr. Ahmet OĞUZ	Tarih *(History)*
Dr. Osman DOĞANAY	Arkeoloji *(Archaeology)*
Dr. Hasan YAVUZER	Sosyoloji *(Sociology)*
Dr. Özden TAŞĞIN	Eğitim Bilimleri *(Educational Sciences)*
Dr. Fatih BAŞBUĞ	Güzel Sanatlar *(Fine Arts)*
Dr. Ahmet TANÇ	İşletme *(Business Administration)*
Dr. İlhan GÜLLÜ	Uluslararası İlişkiler *(International Relations)*
Dr. Leyla KAHRAMAN	Kamu Yönetimi *(Public Administration)*
Dr. Ersan ERSOY	Bankacılık-Finans *(Banking-Finance)*
Dr. Serap ÇOBAN	İktisat *(Economics)*

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü (Managing Editor)
Doç. Dr. Alper ASLAN

Sekreterya (Secretariat)
Habip İDİZ

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Nevşehir University Journal of Social Sciences is published twice a year and is an international peer-reviewed journal.

ISSN: 2146-782X

Bu Sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Vol. 1 No. 2)

The Editors wish to thank the following reviewers for their anonymous evaluations of papers on which decisions were made from 1 October 2011 through 1 August 2012.

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH *(Erciyes Üniversitesi)*
Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR *(Bilecik Üniversitesi)*
Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK *(Erciyes Üniversitesi)*
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN *(Selçuk Üniversitesi)*
Prof. Dr. Orhan DOĞAN *(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)*
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ *(Gazi Üniversitesi)*
Prof. Dr. Ahmet KAVAS *(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)*
Prof. Dr. Besim ÖZCAN *(Atatürk Üniversitesi)*
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ *(Gazi Üniversitesi)*
Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU *(Necmettin Erbakan Üniversitesi)*
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ *(Hacettepe Üniversitesi)*
Doç. Dr. Murat AĞARI *(Gaziantep Üniversitesi)*
Doç. Dr. Ercan ALKAYA *(Fırat Üniversitesi)*
Doç. Dr. Nezahat ALTUNTAŞ *(Karadeniz Teknik Üniversitesi)*
Doç. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ *(Erciyes Üniversitesi)*
Doç. Dr. Berkan DEMİRAL *(Trakya Üniversitesi)*
Doç. Dr. Bülent DURU *(Ankara Üniversitesi)*
Doç. Dr. İlyas GÖKHAN *(Nevşehir Üniversitesi)*
Doç. Dr. Ferit KULA *(Erciyes Üniversitesi)*
Doç. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR *(Necmettin Erbakan Üniversitesi)*
Doç. Dr. Selda ÖNDÜL *(Ankara Üniversitesi)*
Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK *(Erciyes Üniversitesi)*
Doç. Dr. Mustafa TALAS *(Niğde Üniversitesi)*
Doç. Dr. Doğan UYSAL *(Selçuk Üniversitesi)*
Doç. Dr. Mete YILDIZ *(Hacettepe Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Shatlyk AMANOV *(Melikşah Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Mutlu AVCILAR *(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU *(Necmettin Erbakan Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Ekrem AYAN *(Muğla Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Parvana BAYRAM *(Nevşehir Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Nergis BİRAY *(Pamukkale Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ *(Erciyes Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Uluç ÇAĞATAY *(Celal Bayar Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Bülent EVRE *(Yakın Doğu Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Ayşe FURAT *(İstanbul Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Genç Osman GEÇER *(Niğde Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Baktygul KULAMSHAEVA *(Nevşehir Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER *(Nevşehir Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL *(Gazi Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Yasin ÖZKARA *(Akdeniz Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Sabahattin ŞEN *(Maltepe Üniversitesi)*
Yrd. Doç. Dr. Murat TOKSARI *(Niğde Üniversitesi)*

ISSN: 2146-782X

İÇİNDEKİLER (CONTENTS)

Sayfa/ Page

Performans Yönetimine İlişkin Yönetici ve Öğretmen Görüşleri (Antalya İli Örneği)
İlhan GÜNBAYI ve Suat YILDIRIM 1

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Bilgisayar Teknolojilerini Kullanım Düzeylerine İlişkin Görüşleri
Emine Zehra TURAN 23

Musahipzade Celâl'in Oyunlarında Moderne Dönüşen Gelenek
Refika ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ 42

Tarihle Popülerliğin Birleştiği Çizgide Bir Peyami Safa Romanı: *Attilâ*
Murat GÜR 53

Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler
İlyas GÖKHAN 70

Ahmed Cevdet Paşa'nın Gözüyle XIX. Asır Osmanlı Toplumu: İstanbul ve Adana Örneği
Ahmet OĞUZ 109

Bozkır Kültüründe Alp Karakterinin Ortaya Çıkışında Türk Geleneklerinin Etkisi
Kürşat KOÇAK 125

Akademik Personelin Yabancı Dil Durumu ve Yabancı Dil Sınavlarına Bakışı: Nevşehir Örneği
Hasan YAVUZER ve İbrahim Hakan GÖVER 136

2007 Milletvekili Genel Seçimi Öncesinde Siyasi Parti Tüzüklerinin Üye Stratejileri Bağlamında Analizi
H. Serkan AKILLI 159

Gıda Sektöründe Firmaların İnovasyon Kararlarını Olumsuz Yönde Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme: Batı Akdeniz Bölgesi Örneği
Nurdan KUŞAT ve Levent KÖSEKAHYAOĞLU 180

İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram
Azime TELLİ 206

ÇEVİRİ
Moğol-Türk Destanları: Tipolojik Oluşum ve Gelişimi
Mehmet Ali YOLCU (Çeviren) 221

NEÜ SBE'DEN HABERLER
Elif Esra ÖNEN (Derleyen) 240

ÇEVİRİ
M. A. Yolcu / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2012) 221-239
M. A. Yolcu / Nevsehir University Journal of Social Sciences 1 (2012) 221-239

MOĞOL-TÜRK DESTANLARI: TİPOLOJİK OLUŞUM VE GELİŞİMİ[1]

Rinchindorji
Çin Sosyal Bilimler Akademisi, Etnik Edebiyatlar Enstitüsü, Çin

Çeviren:
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU
Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
mehmetaliyolcu@nevsehir.edu.tr

Akademi dünyası, uzun zamandır Türk destanları ile Moğol destanları arasındaki benzerliğin farkındadır. Kimi araştırmacılar, Moğol ve Türk halklarının ortak özellikleri nedeniyle bir anlatı geleneği paylaştıklarını düşünmüşlerdir. Böyle bir gelenek, bu iki grubun atalarının Güney Sibirya ve Orta Asya'da birlikte yaşadığı zaman diliminde doğmuştur[2]. Ayrıca, Moğol ve Türk kahramanlık destanlarının tema, olay örgüsü, yapı, karakter, formül ve motifte ortak özellikler gösterdiği de iddia edilebilir[3]. Bu çalışmada Moğol-Türk destan tipolojisinin nasıl oluştuğu ve geliştiği incelenmiştir.

1. MOĞOL-TÜRK DESTANLARININ TİPOLOJİK SINIFLANDIRILMASI

Moğol-Türk destanları, hem eski hem de uzun olmasıyla, E. M. Meletinskij (1963) ve I. V. Pukhov (1975) gibi Moğol-Türk destan çalışmalarının en eski kaynaklarının Sibirya'da olduğunu düşünen destan uzmanlarının ilgisini çekmiştir. Farklı ülkelerden bilim adamları, Moğol ve Türk dil aileleri arasından toplamda bini aşkın destan kaydetmişlerdir. Hacimli Moğol destanları "Jangar" ve "Geser"e ek olarak, 550'den fazla Moğol destanı ve bunların küçük ve orta uzunluktaki varyantları kaydedilmiştir. Bu varyantlar, çoğunlukla birkaç yüz dizeden oluşan kısa performanslardır ve her birinde tam bir hikâye anlatılır. Orta uzunluktaki destanların sayısı onlarcadır ve her birinin binlerce, bazılarının da on binden fazla dizesi vardır.

---

[1] Makalenin orijinal künyesi: Rinchindorji. (2001). Mongolian-Turkic Epics: Typological Formation and Development. *Oral Tradition*, 16(2), 381-401. (Ç. N.)
[2] Karş. Nekljudov, 1981.
[3] Karş. Rinchindorji, 1987 ve 1999.

ÇEVİRİ
M. A. Yolcu / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2012) 221-239
M. A. Yolcu / Nevsehir University Journal of Social Sciences 1 (2012) 221-239

Bölgesel dağılımlarına göre, Çin'de keşfedilmiş Moğol destanlarının sayısı 60'ı geçmektedir ve bunların 110 kadar varyantı vardır. Narantuyaa'ya göre, Moğolistan'dan toplanan orta ve küçük hacimli destanların sayısı 80'i bulur ve bunların 241 varyantı vardır (1988). Rusya'daki Moğol-Buryat destanlarının en az 200 varyantı vardır (Sharakshinova, 1987). Çin'deki Kalmuklardan derlenen "Jangar" hariç olmak üzere, Moğolistan ve Rusya'da, toplamda 200.000 dizeye ulaşan 200 ciltlik nispeten bağımsız uzun şiir kaydedilmiştir. Moğol destanı "Geser"in hem mensur hem de manzum olarak ondan fazla yazması, tahta basma[4] kopyası ve güfte metni vardır. Manzum olan varyantlarının ise 30 bini aşkın dizesi bulunmaktadır.

Benzer biçimde, Altay, Tıva, Hakas, Şor ve Yakut gibi Sibirya Türk grupları da zengin bir destan birikimine sahiptir. Örneğin, Rusya Bilimler Akademisi Sibirya Enstitüsü, 200'ün üzerinde yazma nüshası tespit edilmiş bir "olonho"[5] koleksiyonuna sahiptir (Surazhakov, 1958-1980). Bu koleksiyonda şu anda kayıtlı 396 "olonho" vardır ve bunların arasında 36 bin kadar dize içeren "Hızlı Niurgonbaatar" da bulunmaktadır (Pukhov, 1962). Tarihçi Surazakhov, on ciltlik destan dizisinde 73 Altay kahramanlık destanı yayımlamış (1958-1980), Altay destanları üzerine çalışmasında da 222 destandan söz etmiştir (1985). Bunlar dışında, araştırılmayı bekleyen yüzlerce Sibirya ve Orta Asya Türk destanı bulunmaktadır.

Eski klan toplumu döneminde ortaya çıkmış Moğol-Türk destanları, hâlâ canlı bir geleneğin parçasıdır. Çeşitli ülkelerdeki Moğol-Türk dil grupları arasında günümüzde de binin üstünde destan ve destan varyantları bulunmaktadır. Bununla birlikte, eski destanlar, günümüze kadar değişikliğe uğramadan aktarılmış değildir; bin yıldan fazla bir süre zarfında çeşitlendirilmiş ve geliştirilmiştir. Bir yandan kendi ana bölümleri yavaş yavaş gelişmiş, eski olanlardan yeni ögeler, müstakil destanlar çıkmıştır. Diğer yandan da, ikincil ve modası geçmiş ögeler tarih sahnesinden çekilmiştir. Bazı eski destanlar da unutulmuştur. Yaşayan destanların içerisinde farklı çağlara ait farklı içeriklerin, tiplerin ve yapıların bir arada bulunması değişik bir manzara oluşturmaktadır. Bu kapsamlı süreç, destanlarda çeşitli aşamalardan özelliklerin korunmasını sağlamıştır.

Moğol-Türk destanlarının olay örgülerinin tipolojik oluşumu ve gelişimi, daha fazla açıklamayı hak etmektedir. Kahramanlık destanları, tüm Moğol destanlarının olay örgülerine benzer olması ya da onlarla ortak unsurlar taşıması bakımından özeldir. Aralarında W. Heissig (1979) ve Nikolaus Poppe'nin (1979) de bulunduğu ünlü Mongologlar, Moğol destanlarının olay örgülerini motif birimi temelinde sınıflandırmışlardır. Çin,

[4] Çin'de yaygın olarak kullanılan ve el yazması kitapların ters ve kabartma olarak kazılan yazılar aracılığıyla tahta levhalar üzerine basılması tekniği. (Ç.N.)
[5] Destanlar için kullanılan Yakutça terim.

Moğolistan ve Rusya'dan toplanan 100 kadar Moğol destanının ayrıntılı ve kapsamlı incelemesini yapan Heissig, 14 yapısal tip ve 300'den fazla motif ve olay belirlemiştir. Biz, Moğol destanlarının olay örgülerinin sınıflandırılması amacıyla, motif birimine ek olarak, daha büyük bir olay örgüsü birimi—eski destanların olay örgüsü çerçevesi olan motif dizilerini—kullandık[6].

Bir destanın "motif dizisi" nedir? Lirik prelütler[7] ve anlatı hikâyeleri, genellikle Moğol destanlarının temel bölümlerini meydana getirir. Prelütler uzun değildir ve ortak kalıp ve motiflerden oluşur. Anlatının temel olay örgüleri ise, destanın ana gövdesini oluşturur; destan geliştikçe bunlara ikincil olay örgüleri ve epizotlar eklenir. Masallarda olduğu gibi, bunların mantıksal bağlantılarını ayırt etmek zordur. Temel olay örgüleri, destanın temel taşlarıdır. Moğol destanlarının geleneksel anlatıları ile bunların dönemselliği ve mantığı, bu temel taşlarda bulunur. Yurt içinde ve dışında 200'den fazla destanı ve bunların varyantlarını karşılaştırdık ve inceledik. Bunun sonucunda gördük ki, destanlarda, motiflerin yanı sıra, daha büyük bir dönemsel olay örgüsü birimi de bulunmaktadır. Bu birimleri "destan motif dizileri" olarak adlandırdık ve içeriklerine göre onları iki türe ayırdık: "evlilik motifi" ve "savaş motifi". Her türün organik olarak birbirine bağlanmış ve sıralanmış bir dizi temel motifi bulunan kendi yapısal şablonu vardır. Kısacası, bu iki motif dizisi, eski destanlardan gelmektedir. Çeşitli Moğol destanlarını karşılaştırıp inceledikten sonra, eski Moğol destanlarının iki tipe ayrıldığını gözlemledik: Kahramanın bir eş arayışı üzerine kurulu olanlar ile kahramanın şeytani bir figüre karşı mücadelesini konu alanlar. Kahramanın evlilik yolculuğunun olay örgüsü çerçevesi, aşağıdaki temel motiflerden oluşan evlilik motifi dizisidir:

> Zaman; yer; genç kahraman ve onun akrabaları; kahramanın binek atı; anayurdu; sarayı ve çadırı; müstakbel eşi hakkında bilgi; genç kahramanın evlenme isteği ve yakınlarının buna karşı çıkan öğütleri; binek atının yakalanması; koşumların hazırlanması; yay, ok, kılıç ve bıçak kuşanma; yoldaki olaylar (doğal düşman olan yırtıcı bir hayvanı ve insan düşmanları alt etme); müstakbel eşin evine ulaşma; evlenme teklifinin müstakbel eşin ailesince geri çevrilmesi ve belli koşullar öne sürülmesi; yiğitçe mücadeleler sonucunda ailenin kalbini kazanma ya da onları ikna etme; en sonunda düğün töreninin düzenlenmesi ve güzel eşin anayurda getirilmesi.

[6] Karş. Rinchindorji, 1989.
[7] İcracıların icra girişinde yaptıkları bir çeşit müzikli sunum. (Ç. N.)

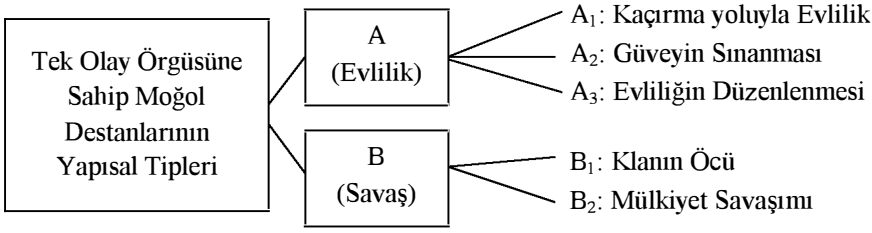
Kahramanın bir iblise karşı mücadelesini içeren destan çerçevesi, savaş motifi dizisine aittir. Bu dizi, evlilik motifi dizisinden farklı olmasına karşın, aynı zamanda onunla çok sayıda ortak motif paylaşmaktadır. Savaş motifi dizisi, aşağıdaki temel bileşenlerden oluşur:

> Zaman; yer; kahraman ve onun akrabaları; kahramanın binek atı; anayurdu; sarayı ve çadırı; "mangus"un (iblis) gelişine dair uğursuz bir alamet; atını süren kahramanın gücü; düşmanların keşfi; mangus ile karşılaşma; adların ve amaçların açıklanması; kılıç, hançer, yay, ok kullanarak ve yumruk yumruğa dövüşerek savaşma; mangusu yenme; düşmanın merhamet için yalvarması; düşmanı öldürme ve onun et ve kemiklerini yakma; onurlu bir şekilde yurda dönüş.

Elbette, bu iki motif dizisinin her zaman yukarıda listelenenlerin tümünü içerdiğini söyleyemeyiz; daha az ve daha çok motif içeren diziler olacaktır. Ancak, her dizinin vazgeçilmez bir çekirdeği vardır. Birimler, destanın olay örgüsü çerçevesini ve şablonunu oluşturmak için organik olarak birbirine bağlanır. Bir başka deyişle, evlilik motifi dizisi ile savaş motifi dizisi, tüm Moğol destanlarının temel olay örgülerini oluşturur. Bunun yanı sıra, içerik, sayı ve birleşim farklılıkları nedeniyle Moğol destanlarını üç olay örgüsü tipine ayırmak mümkündür: "tek olay örgüsüne sahip destanlar", "art arda bilcşik olay örgüsünc sahip dcstanlar" vc "yan yana bileşik olay örgüsüne sahip destanlar".

1. 1. Tek Olay Örgüsüne Sahip Destanlar

Sadece bir tip motif dizisinden oluşmuş temel olay örgüsüne sahip destanlar, tek olay örgüsüne sahip destanlardır. Bu tür destanlar, kendi arasında iki tipe ayrılır: (A) "evlilik motifi dizisini içeren evlilik destanları", (B) "savaş motifi dizisini içeren savaş destanları". Tek olay örgülü destanlar, en eski, en yalın ve en temel tipli destanlardır. Evlilik ve savaşın özellikleri, her klan ve etnik grubun çeşitli gelişim aşamalarında farklılık gösterdiğinden bu konular, destanlarda farklı biçimlerde yansıtılır. Motif dizisinin içeriğine göre, evlilik destanları üç tipe ayrılır: (A_1) "kaçırma yoluyla evlilik", (A_2) "güveyin sınanması" ve (A_3) "evliliğin düzenlenmesi". Savaş destanları iki tipe ayrılır: (B_1) "klanın öcü" ve (B_2) "mülkiyet savaşımı".

Şekil 1. Tek Olay Örgüsüne Sahip Moğol Destanlarının Yapısal Tipleri

1.2. Art Arda Bileşik Olay Örgüsüne Sahip Destanlar

İki veya daha fazla motif dizisi gerilimi olan temel olay örgüsüne sahip destanlar, art arda bileşik destanlardır. Bunlar, destan çekirdeği olarak birleşik motif dizileri sunan iki temel kategoriye sahiptir: İlki, bir evlilik motif dizisiyle bir savaş motif dizisi içerir (tipik olarak A_2+B_2 yani güveyin sınanması ve mülkiyet savaşımı). İkincisi, iki tip savaş motifi dizisi içerir (B_1+B_2 yani klanın öcü ve mülkiyet savaşımı).

1.3. Yan Yana Bileşik Olay Örgüsüne Sahip Destanlar

Uzun "Jangar" destanı, yan yana bileşik olay örgüsüne sahip bir destan olarak kabul edilir. Bu tarz bir destanın olay örgüsü, Yunan ve Hint destanlarından ayrışır. İki tip olay örgüsü vardır: genel yapı ile her bir kısmın ya da bölümün yapısı. Bağımsız olay örgüleriyle 200'den fazla uzun şiiri içeren genel olay örgüsü, yan yana bileşik destan tipinde bulunur. Birleşik bölümler, dört farklı grubun içinde sınıflandırılır (A, B, A_2+B_2, B_1+B_2). Bu bölümler, tek olay örgüsüne sahip iki tip destanın (A, B) ve art arda bileşik olay örgüsüne sahip iki tip destanın (A_2+B_2, B_1+B_2) yukarıda sözü edilen tipleriyle uyumludur. Aşağıdaki şekiller, Moğol destanlarının farklı olay örgüsü tiplerini simgeler:

1. Tek Olay Örgüsüne Sahip Destanlar
   - (1) A
   - (2) B

2. Art Arda Bileşik Olay Örgüsüne Sahip Destanlar
   - (1) A_2+B_2
   - (2) B_1+B_2

3. Yan Yana Bileşik Olay Örgüsüne Sahip Destanlar (Yukarıdakilerin tümünü içerir, örn. "Jangar")
   - A
   - B
   - A_2+B_2
   - B_1+B_2

Şekil 2. Moğol Destanlarının Temel Olay Örgülerinin Yapısal Tipleri

ÇEVİRİ
M. A. Yolcu / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2012) 221-239
M. A. Yolcu / Nevsehir University Journal of Social Sciences 1 (2012) 221-239

Sincan'daki Türk grupları arasında varlığını sürdüren orta ve küçük hacimli destanlarda en eski temel olay örgüleri, Moğol tek olay örgüsüne ve art arda bileşik olay örgüsüne sahip destanlara benzer. Moğol destanlarıyla karşılaştırıldığında, Kalmuk yöneticilerine karşı bazı mücadeleleri betimleyen, bu alanlarda karmaşık etnik ve dinsel çekişmeleri yansıtan Orta Asya ve Sincan'daki Türk destanları, tarihsel açıdan daha gerçekçidir. Ancak, 700-800 yıl öncesi gibi erken bir tarihte ortaya çıkan "Oğuz Kağan" ve "Dede Korkut Kitabı"ndaki temel olay örgüleri, tek olay örgüsüne ve art arda bileşik olay örgüsüne sahip olan eski Moğol destanlarına benzer. On iki bölüm olarak 12. yüzyıl dolayında ortaya çıkan yazılı versiyonuyla "Dede Korkut Kitabı"nın 7. ya da 8. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Bölümlerinden birçoğunda, Oğuz kahramanlarının savaşları ve evlilik mücadeleleri betimlenir. Örneğin, altıncı hikâye "Kanlı Koca Oğlu Kanturalı"nın kâfirler tarafından yönetilen bölgelere yolculuğunu konu eden bir evlilik destanıdır (A_2). Kanturalı, çıplak elleriyle azılı bir boğayı, bir aslanı ve bir erkek deveyi öldürme yoluyla tehlikeli üç sınamadan geçer ve onu takip eden düşmanı yenerek müstakbel güzel karısını alır. Üçüncü hikâye, art arda bileşik destanların ilk tipine benzer (A_2+B_2 yani güveyin sınanması ve mülkiyet savaşımı). At yarışı, ok atına ve güreş olmak üzere üç yarışa katıldıktan sonra kahraman "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek", müstakbel eşinin sevgisini kazanır. Sonraki olaylar oldukça ilginçtir: Bamsı Beyrek, düğün gecesinde saldırıya uğrar ve tutsak alınır. On altı yıllık tutsaklıktan sonra yurduna döner ve yurdunu yağmalanmış olarak bulur. Bamsı Beyrek, eşine sahip olmak isteyen düşmanların başını öldürüp suçlu düşman ordusunu yenerek öcünü alır. Bu hikâye, kahramanın evliliği ve savaşları olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. "Begil Oğlu Emren" ve "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması" gibi diğer anlatmalar, kahramanın sadece bir ya da iki savaşına odaklanır. İlk örnekte, Begil'in düşmanları, Begil bir avda yaralandığında bir saldırı başlatmak için şans yakalar. Begil Oğlu Emren, babasının adına savaşa girer ve saldırganları yener (B_1). İkinci örnekte, Salur Kazan, bir çobanın yardımıyla düşmanı bozguna uğratır ve kaçırılan annesini, oğlunu ve askerlerini kurtarır; böylece mallarından geri kalanları da kazanır (B_2).

Ünlü "Oğuz Destanı"nda kahramanın yaşam öyküsü anlatılırken, aynı zamanda sözlü tarihin birkaç yüzyılı da aktarılır. Destanın olay örgüsü, Oğuz'un yaşamına odaklanan dört bölümden oluşmuştur: çocukluğu, evliliği ve çocukları, bazı savaşları ve bir han varisi olarak güç taşıması. Oğuz, yazılı Altay destanlarının nadir bir örneği kabul edilir. Geniş betimlemeler içeren diğer Altay destanlarının tersine, destanda kahramanın evliliği ve maceralarını özetleyen yalın bir dil kullanılır. Buna karşın, destanın olay örgüsü, yukarıda belirtilen Oğuz'un savaşları ve evliliği çevresinde dönen kahramanlıklarını betimleyen dört bölümden oluşur. Bu vurgulamalardan,

savaş ve evliliğin en az 500-600 yıl öncesinde Türk destanlarının geleneksel konuları ve olay örgüsü çerçevelerinde yer aldığı kestirilebilir.

Bir başka ünlü destan olan "Alpamış", kahramanın doğumundan önceki olayları ve yaşam öyküsünü zengin anlatım ve ilginç hikâyelerle aktarır. Temel olay örgüsü, ancak dört bölüme ayrılabilir: Birinci bölümde, Alpamış'ın ana babası, bir oğul için yakarır, hacca gider ve Alpamış'ın annesinin olağanüstü hamileliği gerçekleşir. Sonra, Alpamış doğar ve büyür. İkinci bölümde Alpamış, kahramanca bir savaştan sonra güzel Gülbarçın'la evlenir. Üçüncü bölümde, yurduna eşiyle birlikte döndükten sonra, sürülerini ve mallarını yağmalayan düşmanı Tayça Han'la savaşır, onu öldürür ve kaybettiği her şeyi kurtarır. Dördüncü bölümde, yeniden yurduna döndükten sonra, eşi Gülbarçın'a sahip olmaya çalışan Ultan'ı[8] yener. Bu olay örgüsü, en temelde özellikle Alpamış'ın kahramanlığını vurgulayan ve yansıtan ikinci ve üçüncü bölümler, Moğol destanlarına benzer.

Sibirya Altay, Tıva ve Hakas destanları, Moğol destanlarına yakındır. Sazon Sajmobich Surazhakov, 222 Altay destanını eski feodalizm ve feodal ataerkillik döneminin ilişkilerine göre sınıflandırmıştır. Ayrıca, klan toplumu destanlarını beş konuya bölmüştür (1958-1980 ve 1985). Ne var ki, genel olarak bakıldığında bunlar, evlilik ve savaş olarak iki büyük olayı yansıtır. "Kahramanın Evlilik Hikâyesi"nde, evlilik motifi kullanılır. Kahramanın canavarlarla mücadelesi, alt-dünya ve yağmacıları ile kahramanın ailesi ve tüm yakın akrabaları arasındaki ilişki, savaş motifini ortaya çıkarır. Uzun destanlardan "Manas"ın olay örgüsü, "Jangar"ınkine benzer. "Manas"ın ilk cildi, kahraman Manas'ın efsanevi kökenini ve etnik grubunu, olağanüstü doğumunu, çocukluğunu ve Kökötöy adına yapılan kurban ayinini[9] ayrıntılarıyla anlatan bazı şiirsel bölümleri içerir. Bu olay örgüleri, Moğol destanlarında nadirdir. Ancak, Lang Ying'in çalışmasına göre, "Manas"ın birincil olay örgüsü, savaşların yanı sıra, düğünler ve kaçırılmayla ilgili bazı hikâyeleri de içerir (1991). "Manas"ın ilk bölümünde, çevredeki etnik gruplara karşı Kırgızların sürdürdüğü bazı savaşlar, her defasında nispeten bağımsız, uzun bir şiirle ele alınmıştır. Bazı bireysel konular, diğerlerinden daha önemli olan ve tek olmayan epizotla ilişki kurar; fakat çoğu kez, birbirinden bağımsızdır. Tersine, her simgenin destanın eşit derecede önem taşıyan bir yönü olarak "Manas"taki çeşitli olay örgüleri yan yana dizilidir. Böylece, "Manas"ın "art arda bileşik olay örgüsüne sahip bir destan" olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşılık, "Semetey", "Seytek" ve "Kökötöy" ile "Manas" destan dizisine ilişkin diğer hikâyeler, koşut olay örgülerine sahip olmalarına karşın, yatay-art arda bileşik tipler değillerdir. Her destan parçası, sekizinci kuşağa kadar giden Manas soyağacında ilk

[8] Oldukça yıkıcı bir iblistir ve Alpamış ailesinin temizlikçi kadınının oğludur.
[9] Kökötöy Han'ın yoğ aşı merasiminden söz edilmektedir. (Ç.N.)

kuşağın betimlemeleri ve bir dizi destan dizisiyle sonuçlanan Manas'ın soyağacıyla bağlantılıdır. "Manas"ın, "Manas" başlıklı ilk bölümünün planı, sonraki yedi bölüm için bir prototip sunar. Tüm bu benzerliklerle, "Manas"ın sekiz cildi, temel olay örgüsünün dönemsel yinelenmesiyle oluşmuştur.

Olay örgüsünün dönemsel yinelenmesiyle biçimlenen bir destan, zincirleme tipli bir destan olarak görülmektedir. Bu tür bir destan, dünya çapında görece nadir ve Orta Asya'da da özel bir tip gibi görünmektedir. "Manas"ın yanı sıra Buryatlar arasındaki "Abay Geser" de, zincirleme tipli bir destandır. "Manas"ın dikey ve genetik olarak ilk sekiz cilde dayanması gibi bu destan da buna benzer bir tarzda birbiriyle ilişkili olan dokuz uzun şiirden oluşmuştur. "Abay Geser Hübüün" olarak adlandırılan "Abay Geser"in birinci cildi, büyük ölçüde Moğol "Geser"in içeriğine benzer; fakat "Geser"in devamı olarak Buryatlar tarafından oluşturulan sonraki sekiz cilt, kendi eski destanlarından türemiştir. İkinci cilt "Oşir Bogdo Hübüün", Abay Geser'in en büyük oğlunun yaşamını anlatır; üçüncüsü "Khulin Alay Hübüün", Abay Geser'in ikinci oğlunun öyküsünü anlatır; dördüncüsü "Vengşen Khar", Oşir Bogdo Hübüün'ün oğlu hakkındadır ve böyle sürer. Bu genel süreç, akarken genişleyip derinleşen geniş bir ırmakta birleşmiş birçok akarsuyu andırır. Aynı biçimde, etkili bir destan, birçok başka destanı bünyesine katabilir.

Tibet "Gesar"ı, yan yana bileşik olay örgüsüne sahip destan tipine giren büyük ve hacimli bir destandır. "Jangar" ve "Manas"ın ilk cildi gibi, bu destanda da kahramanın maceraları, art arda bağımsız olay örgüleriyle bölüm parçaları bir araya getirilerek anlatılmaktadır. Moğolistan'daki her biri kendi yerel özelliklerine sahip çeşitli etnik destanların olay örgüleri, son derece karmaşıktır. Yukarıda sözü edilen temel olay örgülerinin yanı sıra, kendi çekirdeklerinde evlilik (güzel kadınları kaçırma geleneği) ve savaşla ilgili pek çok yan olay örgüsü ve hikâye barındırırlar.

2. ESKİ DESTANLARIN KÖKENİ

Moğol-Türk destanları, uzun ve karmaşık bir oluşum ve gelişim sürecinden geçmiş yaşayan yapılar olarak tanımlanabilir. Bu destanların efsanelerden hikâyeye, sözlü sanatın kısa türlerinden bağlı anlatılara ve düzyazıdan şiire kadar bir dizi aşamadan geçtiği söylenebilir. O hâlde destanlar, motiflerini, hikâyelerini ve karakterlerini etkileyecek biçimde ortak toplumsal değişimleri bünyelerine katıp yansıtarak sürekli birleşip gelişmiştir. Bu süreç, olay örgüleri, yapı ve motiflerin giderek genişlemesini ve sayı, hacim ve tipte her zamankinden daha büyük bir artışı beraberinde getirmiştir. Destanlar zamanla daha fazla sanatsal olgunluğa erişmiştir.

2.1. Kabile Savaşları Bağlamında Destanların Oluşumu

Moğolistan'daki etnik gruplar, bazen bir klanın diğerini yok etmesiyle sonuçlanan klanlar arası kan davalarının yaygın olduğu ilkel klan topluluklarından oluşmuştur. Sınıfsal farklılıkların ve özel mülkiyetin belirginleşmesiyle klan toplumu yavaş yavaş çözülmüştür. Bu topluluklarda mal yağmalama, hayvan hırsızlığı, kadın ve köle kaçırmaları bir zamanlar yaygındı. Örneğin, Kuzey Çin'deki Moğol-Türk göçebelerinde, mera soyluları, halk tabakaları ve aile köleleri arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bin yılı aşkın bir süre boyunca, bazı kabileler, ileri gelen ünlü hanların ve komutanların bulunduğu küçük ve büyük hanlıklar kurmuştur. Ancak, "Cami'ü't-Tevarih"[10] ve "Moğolların Gizli Tarihi"nin[11] kanıtladığı gibi, klanların kahramanlık çağı ve kabile savaşları, 11. ve 12. yüzyıllarda da sürmüştür. Bu geç bir tarihte bile, kadınlar, köleler, sürüler ve atlar üzerine savaşlar yapılmaktaydı ve ganimet elde etme, erkekler için en büyük onurdu. Evlilik gelenekleriyle ilgili olarak karı kocanın birlikteliğine dayalı evlenme ve dış evlilik uygulanmaktaydı. Serbest evlilik ve başlık parasıyla olan evlilikler vardı; fakat kaçırma yoluyla evliliğe dayalı ilkel gelenek, bu topraklarda tarih sahnesinden tümüyle ortadan kalkmamıştır.

Dünya çapındaki saygın bilim adamları, en eski destan konularının iki tip olduğunu kaydetmiştir: "bir eş ve çocuk arayışı" ile "bir iblise karşı savaşma". Bir eş ile çocuklar için yapılan yolculuk üzerine odaklanan destanlar, ataerkil klanlarda dış evlilik geleneklerini yansıtacak biçimde görülür. Bu tür destanlar, yolculuklarında doğal engellerin ve yoluna çıkanların şeytani tasarlarının üstesinden gelerek uzak bir klanda, rakibini yenip, müstakbel kayınbabasının koyduğu engelleri kaldırıp müstakbel eşini kazanan ana karakterin kahramanlıklarını över. Alman bilim adamı W. Heissig, Moğol destanlarının, kahramanın müstakbel eşini elde etmek için bir arayış içine girdiği tipik kur öyküleri anlattığını belirtmiştir (1979). Moğol destanlarında tipik kur sahneleri şöyle görünür: kahraman tek başına ya da kardeşleri ile yola koyulur; sarp dağ zirvelerini aşar; azgın denizi geçer; yırtıcı hayvanları ve iblisleri yener; yolcular uzak bir klana ulaşır ve burada cesaret ve güç göstererek kızıyla evlenmesine karşı çıkan müstakbel kayınbabanın itirazlarının üstesinden gelirler; yeni evliler ile birlikte muzaffer bir biçimde geri dönerler. Bu tür destanlar, kaçırma yoluyla evlilik tipine girer (yukarıda A_1 ile gösterilmiştir).

---

[10] (Reşidüddin, 1983). "Cami'üt-Tevarih", 14. yüzyılın başında Farsça yazılmış hacimli bir dünya tarihidir. Bir Moğol tarihi, bir dünya tarihi ve bir dünya topografyası olmak üzere üç bölümden oluşmuştur.

[11] Başta Cengiz Han (1162-1227) ve ailesi üzerine odaklanan "Moğolların Gizli Tarihi", 13. yüzyılda Uygur Moğolistan'ında derlenmiştir ve Moğol krallığının nasıl oluştuğunu anlatır. Orijinal metin kaybolmuştur; atıf yapılan yapıt, eski Ming Hanedanlığı (1368-1644) çevirisinden türetilmiştir.

Eski kaçırma yoluyla evlilik temaları, halk arasında popüler olmuş ve daha sonraki destanları etkilemiştir. Örneğin, geç klan toplumunda yaratılmış Dai[12] destanı "Li Feng"te, kadınlar için birçok savaş yapılmıştır. Kahraman Feng Gai, Hai Han ve Kral Sang Luo'nun eşlerini kaçırmış ve başka kadınları da tutsak almıştır[13]. Geleneksel kaçırma yoluyla evlilik temaları, daha sonraki uzun destanlar olan "Jangar" ve "Geser"i de etkilemiştir. Jangar'ın babası Uzon Aldar Han ile Manas ve Kanıkey'in düğün betimlemelerinde, bu motifin izlerini görebiliriz. Aslında aynı modellerin uluslararası yaygınlığı vardır. Yunan ve Hint destanlarında güzel kadınları kaçırarak elde etmeyi anlatan öyküler, kaçırma yoluyla evlilik geleneğinin gerçek toplumsal temellerinden türemiş olabilir.

İkinci önemli tema olan kahramanın bir iblise karşı mücadelesi, kahramanlık efsanelerinden türemiştir. Çeşitli etnik destanlarda tepegöz, ejderha ve çok başlı iblis gibi birçok iblis türü vardır. Genellikle "Mangus", "Mangni", "Delbegen" ve "Ker-Diutpa" adıyla bilinen çok başlı canavarlar, Moğol destanlarında görülür ve bunlar simgesel anlamlarla doludur. Bu canavarlar, önce doğada bulunan yırtıcı hayvanları simgelemiş görünmektedir; sonra ilkel toplumdaki kan davaları uygulamalarını yansıtan, kahramanın düşmanı olan klanının bir simgesi hâline gelmiştir. Özel mülkiyet ve sınıfsal farklılıkların ortaya çıkmasıyla beraber bu iblisler, haydutların ve zalimlerin simgesi olmuştur. Moğol-Türk destanlarında bu iblisler, çok başları, yamyamlıkları ve bir ya da birkaç hayvan bedeninde saklı olabilen ayrı bir güç kaynağına sahip olmaları ile nitelenmiştir[14]. İnsanoğlundan nefret ederler ve genellikle kahramanın yurduna saldırırlar. Eski destanlarda, iblisin öncelikli amacı, kahramanın eşi ya da kız kardeşlerini kaçırmaktır; buna karşılık olarak kahraman, düşmanını öldürür, düşmanının eşi, çocukları ve ana babasından oluşan ailesini yok ederek eşini ya da kız kardeşlerini kurtarır. Bu durumda mücadele, bir klanın diğerine karşı kolektif gücünü kullanarak bütün bir klanın sembolik yok edilişiyle sonuçlanmasını temsil eder. Bu nedenle, bu tip destanları "klanların kan davası destanları" biçiminde adlandırabiliriz (yukarıda B_1 ile gösterilmiştir).

[12] Çin'de bir etnik grup. (Ç. N.)
[13] Karş. Qing Jiahua, 1985.
[14] Destanlarda, hem kahramanlarda hem de düşmanlarında bir nesnede ya da hayvan bedeninde saklı, bazen "anima-yaşam kaynağı" olarak çevrilen ayrı bir güç kaynağı olabilir. Örneğin, kahraman Geser ve düşmanı dövüşürken, kendi güç kaynakları da ak bir boğa ve kara bir boğa biçiminde savaşır. Düşmanını yenmek için Geser, ilk olarak onun güç kaynağını yok etmek zorundadır.

2.2. Destan İçeriğinde Sözlü Sanat Çeşitlerinin Etkisi

Destanlar, yalnız kültürün toplumsal bir örgütlenmesine değil, aynı zamanda sözlü sanatın çeşitli biçimlerine de bağlıdır. Destanlar ortaya çıkmadan önce, kurban ayinlerinde, şaman şiirlerinde, dualarda, şarkılarda ve halk deyişlerinde kullanılan sözlü sanatın ritmik tarzının yanı sıra mitlerin, efsanelerin ve diğer hikâyelerin düzyazı biçimleri vardı. Destan, lirik ve ritmik özelliklerle anlatı geleneklerini birleştirerek biçimlenen eski bir anlatı tarzıdır. Sözlü olarak yaratılmış halk yapıtları yelpazesinde destanlar, en geniş kapsamlı biçimdir. Moğol destanları, bu konuda iyi bir örnek oluşturur: Destanın prelüt kısmında ve ana gövdesinde, zaman ve yer ögeleri, kahraman ve eşi ya da müstakbel eşi, yurdu, atı ve silahları tanıtılır ve övülür; Moğol şamanistik kurban şiirlerinin, duaların ve övgü şarkılarının eski manzum biçimlerinden ödünç alınmış her çeşit şiir kullanılır. Mitler ve şamanistik şiirler yoluyla iblisler, zararlı şahinler, vahşi hayvanlar, kişileştirilmiş doğa olayları, çeşitli mitolojik figürler, periler ve ruhlar, anlatıya katılır. Doğu destanlarıyla karşılaştırıldığında, eski totem mitleri, kahramanlık efsaneleri ve kısa anlatı şiirlerinden yararlanan, simgeler ve eğretilemelerle dolu Batı destanlarının mit ve efsanelerle daha güçlü bir ilişki kurduğu görülmektedir. Örneğin, Zhuang halkının "Moyi Dawang" destanının, bir öküz totemi miti ile "Kral Bamboo" ve "Uçan Reis" hakkındaki efsanelere dayalı olduğu anlaşılmaktadır (Ya 1996). Bai halkı arasında anlatılan "Siyah ile Beyaz Arasındaki Savaş", simgesel olarak iki farklı inanç dizgesi arasındaki mücadeleleri temsil eder.

Kahramanlık masalları, destanlar ile yakın bir ilişki içindedir; içerikleri birbirine benzer. İki türde de kahramanın bir eş elde etmek için verdiği mücadele ile iblislere ve diğer kahramanlara karşı savaşları temsil edilir. Elbette, bazı destanlar da, yayılmaları sırasında kahramanlık masalı hâline gelmiştir. Kısacası, kahramanlık masallarının çoğu, geçmiş döneme ilişkin köklere sahiptir. Büyük olasılıkla, bu kahramanlık masalları ve destanlar, aynı kökenden gelen farklı dallardır ve en eski kısa kahramanlık masalları temelinde evrimleşmiş ve biçimlenmiş iki sanatsal tarza sahiptirler.

2.3. Sözlü Şiirlerin Ayrılmazlığı ve Destanın Doğuşu

Günümüzde, Moğolistan ve komşularındaki söz konusu etnik gruplar arasında çeşitli adlar altında destancılar vardır: "tuulçı" (Moğollar ve Tıvalar), "ülgerçi" (Moğollar ve Buryatlar), "çorçi" (Doğu Moğolları), "jangarçi" (Oyrat ve Kalmuk), "zhongken" (Tibetliler), "zanha" (Dai), "jırşi" (Kazaklar), "akın" (Kırgızlar ve Kazaklar), "Manasçı" (Kırgızlar), "kayçi" (Altaylılar) ve "olonkhosut" (Yakutlar). Bu destancılar, eski sanatsal geleneklerle yetişmiştir. Çeşitli etnik gruplar arasındaki destanların doğuşundan ve şaman ve rahiplerin varlığından önce, sadece atalarını ve

tanrılarını överek etkili ve akıcı şiirler okuyan değil, aynı zamanda birçok kutsama, övgü ve kurban şiiri ile eski şiirlerin çeşitli türlerini yaratan çok yetenekli ozanlar ortaya çıkmıştır. Onlar, masalları destanlara, düzyazıyı dörtlüğe ustaca dönüştürmede, parça ve kısımları bir araya getirerek dokuma ve bir düzeni tamamen yapılandırmada yaratıcı görevlerini başarıyla tamamladılar. Onlar, kendi dönemlerindeki toplumsal gerçekliği yansıtan kahramanlık masallarını birleştirmişler ve şamanistik ve ruhsal özellikler bahşedilmesiyle kahramanlara tanrısallık özelliği veren bu ürünleri gözden geçirmişlerdir. Kaçırılma ve klanların kan davası destanları bu biçimde yaratılmıştır. Üstelik eski destanların atalara saygı ve takdir konusunda kutsal bir işlevi olduğu anlaşılmaktadır. Destancılar, onları anlatmaya devam ederken, çeşitli klanlar arasındaki dinleyici kitlesinin büyümesini ve destan icralarının yayılmasını sağlamışlardır.

3. KÜÇÜK VE ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ DESTAN TİPLERİNİN GELİŞİMİ

Kaçırılma ve klan kan davası, kuşkusuz, en eski destan temalarıdır. Kaçırılma tipi destanların (A_1) motif dizileri ya da olay örgüsü çerçevesi, evlilik tipi destanın (A) ilk örneği ve temeli hâline gelmiştir. Aynı biçimde, kan davası destanlarının (B_1) motif dizileri ya da olay örgüsü çerçevesi, savaş tipi destanlarının (B) temelini oluşturmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, destan motif dizilerinin bu iki tipi, destanların daha da geliştirilmesi için çerçeve, model ve birim olarak görev yapar.

Öncelikle, kaçırma yoluyla evlilik tipinin (A_1) olay örgüsü çerçevesinin temeline göre, güveyin sınanması tipi (A_2) biçimlenmiştir. Eski toplumlardaki değişimler nedeniyle, kaçırma yoluyla evliliğe dayalı ilkel gelenek çağ dışı hâle gelmiş, evlilik hakkında yeni bir toplumsal bilinç ve değişime açık görüşler ortaya çıkmıştır. Bu da başlık parası ve diğer koşullara dayalı pek çok evlilik türünün oluşumuyla sonuçlanmıştır. "Güveyin sınanması" destanları, yeni bir toplumsal uygulamayı yansıtmaktadır. Örneğin kahraman, kayınbabasının isteği üzerine müstakbel eşinin bedeli olarak aralarında iblisler, canavarlar, yırtıcı kuşlar ve hayvanların da bulunduğu çeşitli kötülükleri yok edecektir. Moğol destanı "Hairtu Hara"da kahraman, kayınbabası için yedi vahşi kurdu ve beş mangusu öldürür. "Dört Yaşında Hulugbatur"da kahraman, dokuz mangusu öldürür. Daur halkının "Çokay Mergen"inde savaşçılar, müstakbel eşlerini kazanmak için mangus Yeldengker ile huysuz bir aslanı tutsak alırlar. Genç bir kızı onu kaçıran canavardan kurtarınca, kahraman evlilik sözüyle ödüllendirilir. Ewenki tarafından icra edilen Buryat destanı "Altın At Üstünde Altaynay Hu" ve Moğol destanı "Erdeni Abuhsoya", bu kaybetme ve kurtarma modelini izler. "Ejin Tengeri" ve "Tugalçinhuu" destanlarında kahramanlar altın ve gümüş tayı kurtarır; "Çokay Mergen"de ise kahraman

yetmiş beyaz tayı kurtarır. Li Purbai ve diğerleri tarafından icra edilen "Hongor'un Düğünü"nde kahraman, kızıyla evlenmek için kayınbabasının rızasını almadan önce, tehlikeli vahşi bir deve, koyu mavi bir boğa ve beyaz göğüslü siyah bir köpeği yakalar ve onları evcilleştirir.

Birçok destanda, tehlikeli sınamalar, müstakbel kayınbabanın kendi klanını yeni bir güveyle güçlendirmesi ve uygun bir ücret karşılığında kızıyla evlendirmesi yönünde ikili amacından ileri gelen ihtiyaçlarına göre arka arkaya üç kez tekrarlanır. Baba, kendi yaşamı için herhangi bir kaygı duymadan talipliye yıldırıcı koşullar öne sürdüğünden pek çok genç erkek, vahşi hayvanlarla dövüşürken ölür ve sadece en üstün kahraman dövüşü kazanıp eşi alabilir. Bu maceraların ve sınamaların betimlenmesi, olasılıkla, hizmet karşılığı evlilik ya da yetişkinliğe geçiş ayinleri gibi uygulamaların kalıntılarını açığa çıkarır. Çin'deki çok sayıda etnik grubun tarihinde hizmet karşılığı evlilik olgusu yaygındı. Bu anlaşmaya göre, bir adam, müstakbel gelinin işgücüne yaptığı katkının kaybını karşılamak için onun klanında çalışmak zorundaydı. Böyle bir dizgede, genç kadının ailesi, uygun bir güvey olup olmadığını anlamak için adayı sınardı. Bu durum, bazı destanlarda babanın kızın evliliğinden "sonraki" davranışlarını açıklayabilir; zira düğün sonrasında baba, güveyin yeni eşiyle birlikte kendi yurduna dönmesini engellemek için tüm taktik ve bahane çeşitlerini kullanarak ona daha fazla zorluk çıkarır. Bazı destanlardaysa kahraman eşiyle birlikte kendi klanına döndüğünde, ailesi, sürüleri ve mülkiyetiyle birlikte kayınbabası onu takip eder ve onun çok yakınına yerleşir. Bu eylemler, bir sınama olarak yorumlandığında açıklığa kavuşmaktadır: Kayınbaba, kendi klanının çıkarları doğrultusunda, klanın korunması amacıyla güveyin gücünden yararlanmak için onun dönüşünü önler; ardından, bir klan birliği kurmak ve kendi klanının gücünü sağlamlaştırmak için güveyini takip eder. Elbette, bu zaman zarfında evlilik de, klan ve kabile birliğini gerçekleştirmek için bir araç hâline gelecektir.

Destanlarda güveyin sınanmasının başka bir yaygın yolu daha vardır: Kayınbaba, kızıyla evlilik için at yarışı, okçuluk ve güreşte ustalık olmak üzere üç koşul öne sürer. Bu üç yarışı kazanan kişi, evlilik için yeterli sayılır; bir talipli, bu yarışlardan birinde başarısız olursa yetersiz görülür. Pek çok durumda iki talipli, kızla evlenmek için yarışır. Bu üç yarışma, kuzey göçebe halkları arasında geleneksel halk eğlencesi etkinlikleridir. Bu geleneksel "triatlon", bir araç olarak en hızlı atların ve en yetenekli erkeklerin onaylanması ve ödüllendirilmesine hizmet etmiştir ama en azından tarihsel olarak bir güvey seçimi için bir yöntem olarak kullanılmamıştır. Yine de, yeni bir model tipinin oluşması sonucuyla (A_2), yeni bir amaca hizmet için toplumsal geleneğin destana taşınmış olabileceğini görmek kolaydır.

Kendi olay örgüsüne göre, sınama tipindeki destan (A_2), kaçırma yoluyla evlilik tipindeki destan (A_1) temelinde biçimlenmiştir. Birkaç istisna dışında, temel motifler, düzen ve içerikte birbirine benzerdir:

> Zaman; yer; kahramanın büyümesi; müstakbel eşi hakkında bilgi; kahramanın evlenme arzusunu dillendirmesi; ailesi tarafından engellenmesi; bir yolculuğa çıkmaya karar verme; binek atı, zırh ve silahların hazırlanması; yolculuğa çıkına ve yol boyunca meydana gelen olaylar; müstakbel kayınbabasıyla karşılaşma; evlilik teklifine babanın karşı çıkması (kaçırma yoluyla evlilik tipi); baba tarafından sert koşullar öne sürülmesi (sınama tipi); müstakbel kayınbabanın yenilmesi (kaçırma yoluyla evlilik tipi); koşulların yerine getirilmesi (sınama tipi); babanın evliliği kabul etmek zorunda kalması; düğün töreni ve kahramanın bir eşle birlikte yurduna dönmesi.

İki evlilik türünün karşılaştırılmasıyla, koşulsuz ve başlık parası olmadan kaçırma yoluyla evlilikten, başlık parasını ya da daha fazla koşulları içeren sınama tipine doğru bir gelişim çizgisi görülebilir. Benzer biçimde, talipli ve kayınbaba arasında doğrudan ve heyecanlı mücadele ile birkaç soylu talipli arasındaki dolaylı mücadele karşılaştırıldığında evrimleşen toplumsal modeller görülebilir.

Klan kan davası tipinin (B_1) olay örgüsü çerçevesi, bir diğer savaş destanı (B_2) olan eşkıya tipi için temel oluşturmaktadır. Yeni klan toplumunda özel mülkiyet ve sınıf bölünmelerinin daha fazla yaygınlaşması nedeniyle, mülkiyet, sürüler ve yerli köleler için sürdürülen rekabet yoğunlaşmıştır. Bu toplumsal gerçeklik, destanda yansıtılmış ve klan kan davası destanlarının yapısının temelindeki eşkıya tipine doğru geliştirilmiştir. Eşkıya destanında kahramanın düşmanları, sadece kadınları kaçıran değil, aynı zamanda sürüleri ve malları yağmalayan, kahramanın ana babasını ve klan üyelerini köleliğe zorlayan iblisler ve savaşçılardan oluşur. Bu iki tip arasındaki farklılık, düşmanın bir iblis olup olmadığı sorunu değildir. Klan kan davası tipinde kaçıran kişi olarak görünen bir iblis, eşkıya tipinde bir zalimin ve yağmacının özelliklerini taşıyacaktır. Klan kan davası tipinde, sürüler ve mallar nadiren yağmalanır, kahramanın ana babası ve klan üyeleri de köleleştirilmez. Bununla birlikte, bu olay örgülerinin diğer ögeleri benzerdir. Klan kan davası ve eşkıya tiplerinin temel motif dizileri aşağıdaki gibidir:

> Zaman; yer; kahraman; düşman tarafından bir saldırı (ya kan davası harekete geçirilir ya da tesadüfen bir eşkıyalık hareketi oluşur); atlar, zırh ve silahların hazırlanması; yolculuk ve yol boyunca meydana gelen olaylar; düşmanla karşılaşma; her birinin adlarını ve savaş arzusunu

bildirmeleri; kılıç, hançer, yay, ok ile ve güreşerek dövüşme; düşmanın yenilgisi; af dileme; düşmanın ve klanının yok edilmesi (eşkıya tipinde); kaçırılan eşini, sürülerini, mallarını ve tutsak aile üyelerini kurtarma; başarıyla geri dönme.

Özetle, "kaçırma yoluyla evlilik" ve "güveyin sınanması" tiplerinin motif dizileri, evlilik geleneklerinin farklılığıyla oluşmuş benzer motifleri paylaşır. Aynı biçimde, klan kan davası ve eşkıya tipinin motif dizileri, sadece düşmanın amacı konusunda farklılık gösterir. Bunun yanı sıra, bir bütün olarak bu iki evlilik tipi ve iki savaş tipinin motif dizileri, destanların temel bütünlüğünü ve onların çeşitlemelerinin arkasında geleneksel bir modelin varlığını kanıtlarcasına ortak motiflere sahiptir. Destanların dört tipi de birbirine benzer: Hepsi de kahramanın cesur bir eylemini anlatır (evlilik için mücadele ya da savaş mücadelesi) ve hepsinin çerçevesi tümüyle tek bir motif dizisinden oluşur. Bu nedenle, bunlar tek olay örgüsüne (ya da tek bölüme) sahip destanlardır. Tek olay örgüsüne sahip destan tipi, destanların başlıca tipi olarak görünmekte ve diğer çeşitli tipler için bir dayanak oluşturmaktadır. Bunlar genellikle birkaç yüz dizeden oluşan kısa ve etkin destanlardır; fakat ne kadar kısa olursa olsun her birinde tam bir öykü anlatılır. Bazıları destanın bu çeşidini bir destan parçası olarak adlandırsa da, aslında bunlar, destanların en temel özelliklerini koruyan erken biçimleridir.

Tek olay örgüsü tipinin yanında, bileşik yapılı destanların birkaç çeşidi de vardır. Motif dizilerinin birleşmesi sırasındaki farklılıklar nedeniyle iki büyük tip bulunur: art arda bileşik destanlar ve yan yana bileşik destanlar. Toplumsal ve tarihsel etkenlere göre, art arda dizili bileşenler gelişirken iki ya da daha fazla destan motif dizisi, bileşik yapılı tiple biçimlenir. İşçi sınıfının doğuşu ve özel mülkiyet odaklı bir artışla birlikte, sınıfsal bölünmeler ortaya çıkmıştır. Klan ve kabile reisleri, mülkiyet ve köleliğe yönelik sonu gelmeyen savaşlar başlatmıştır. Bu ciddi ve karmaşık toplumsal mücadele, bir kahramanı genellikle birden fazla savaşla karşı karşıya bırakmıştır. Örneğin, art arda bileşik destanda, av ve dövüşmek için ya da uzakta bir eş aramak için yurttan ayrılan kahramanı fark eden diğer savaşçılar, kahramanın yurdunu yağmalayacak, sürülerini kovacak, ana babası ve buyruğundakileri köleliğe zorlayacaklardır. Üstelik kahraman, uzak bir savaştan döndüğünde, yine savaşmak için gitmek zorundadır. Bu mücadeleleri yansıtmada destanların kültürel bir yükümlülüğü olmasına karşın, tek bölümlü destanlar, bunların hepsini içermeyebilir. Ozanlar, kahramanın mücadelelerinin ikinci durumunu yansıtan art arda bileşik destanları yaratmak için onları düzenleyen ve birbirine bağlayan mevcut tek olay örgülerinin ve evlilik tipi ve savaş tipi destanlarının özgün motif dizilerinin kullanımını sağlamışlardır.

Yaygın kullanılan art arda bileşik tip, güveyin sınanması ve eşkıya destanlarını (A_2+B_2) birleştirir. Örneğin, Han Tegus'un Oğlu Şiretu Mergen Han hakkındaki Moğol destanı "Jugaimijidehu" ve Kazak destanı "Alpamış", kahramanın düğünlerini (güveyin sınanması tipi) ve savaşlarını anlatır; Alpamış, aile içindeki mücadeleleri ve kahramanın büyümesini anlatının bu temel olay örgülerine ekler. Oğuz destanı, benzer biçimde, evlilik ve savaş motiflerinden oluşmuştur. Ancak, bu motif dizilerinin tek birleşimi mümkün değildir; örneğin, art arda dizili bir bileşik destan, iki farklı savaş motifi dizisini (B_1+B_2) kullanabilir. Moğol destanları "Altan Galu" ve "Gunagan Ulanbataar"ın ikisinde de, iki farklı eşkıyayı yenen bir kahraman betimlenir. Moğol destanlarının olay örgülerine göre, bu iki art arda bileşik destanın tek olay örgülü eşkıya modeline (B_2) dayanan sonraki bölümleri temel olarak birbirine benzemektedir. Böylece, Moğol etnik grupları arasında, gösterildiği gibi zengin içerik ve çeşitli biçimlerle toplumsal gelişimin farklı aşamalarının izlerini taşıyan küçük ve orta büyüklükte destanlar vardır.

4. UZUN DESTANLARIN EVRİMİ

Dünya çapında uzun destanların gelişim kuralları birbirine benzer. "Jangar" ve "Manas"ın oluşum süreci, dünyaca ünlü Yunan ve Hint destanlarına benzer. Bunlar, olasılıkla, önce sözlü gelenekteki birçok küçük anlatıyı ve şiiri temel alarak büyük ve hacimli yapıtlara dönüşmüştür.

"Jangar" ve "Manas" uzun destanlar hâline gelmeden önce, Moğol ve Türk halkları, çoğu birkaç yüz dizeyle sınırlı küçük ve orta büyüklükte yüzlerce destanı zaten paylaşmaktaydı. Ancak daha sonra, birkaç bin ila üç yüz bin dizelik destanlar ortaya çıktı. Her birinin iki yüz binin üzerinde dizesi olan "Jangar" ve "Manas"ın bugünkü versiyonları, özgün küçük ve orta uzunluktaki destanların konuları, tarzları, yapıları, karakterleri ve sanatsal işleyişi ile özellikle olay örgüsü çerçeveleri temelinde oluşmuştur.

Moğolistan'ın üç büyük destanı olan "Geser", "Jangar" ve "Manas"ın[15], olay örgüleri, önemli bir kahramanlık olayının çözümünde birçok kahraman karakterinin rollerine odaklanan "Mahabharata" ve "İlyada"nınkilerden farklıdır. İlyada, Truva kenti için yapılan savaşta Yunanlılar ve Truvalılar arasındaki mücadeleye odaklanan olay örgüsüyle iki büyük askerî güç arasındaki savaşı anlatmaktadır. Ancak iki askerî kamp, yani "Harata" içindeki "Bandu" ve "Julu" arasındaki krallık mücadelesine odaklanan Mahabharata, hepsini kapsar; bu savaş, destanın olay örgüsünün çekirdeği hâline gelmiştir. Üç büyük Moğol destanı, iki büyük askerî kamp

[15] Manas, bir Kırgız destanı olmasına rağmen yazar, Manas'ı bir Moğol destanı olarak nitelendirmiştir. Bu destanın Moğolistan'da da icra ediliyor olması, yazarın bu şekilde nitelendirme yapmasına neden olmuş olabilir. (Ç.N.)

arasındaki tek bir savaşı konu almaz; bunun yerine, kahraman Geser, Jangar ve Manas'a yoğunlaşılarak onların yaşamları ana çizgilerle belirtilir ve çeşitli düşmanlara karşı savaşları farklı ciltler ve bölümler boyunca anlatılır. Örneğin "Jangar", nispeten bağımsız iki yüzden fazla bölüme sahiptir ve bu bölümlerin çoğun evlilik mücadelesi ile savaşları içerir. Tüm bu bölümler, kısa ve orta uzunluktaki destanlara dayanmış ve onların motif dizilerini kullanmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, kısa ve orta uzunluktaki destanların dört tipi vardır; bunların arasında "Jangar", dördüncü tip olarak görünmektedir. Pek çok bağımsız bölüme sahip olmasıyla "Manas"ın ilk cildi, "Jangar"ınkine benzer ve bunların çoğunda savaşlar anlatılır. "Manas"ta kahramanın yolculukları "Jangar"ınkilerden daha karmaşık olmasına karşın, onun çekirdeği de tarihsel savaşçı Manas hakkındaki kısa ve orta uzunluktaki destanların motif dizileri temelinde oluşmuştur[16].

Uzun tarihsel şiirler, kısa ve orta uzunluktaki tarihsel şiirlerin içerik ve biçimi üzerindeki betimlemeye ek olarak mitler, efsaneler, halk hikâyeleri, kurban duaları, şaman şiirleri, büyüler, kutsamalar, övgüler ve anlatı şiirlerinin özelliklerini ve daha büyük bir sözlü gelenekten gelen halk deyişlerini özümser. Örneğin "Jangar" destanı icra edilirken destancılar, yetimlerin canavarları öldürdüğü "Çolos Kabilesinin Efsanevi Kökeni", "Yetim Tarafından Mangus'un Öldürülmesi", "Yalnız Nutai", "Kuzeyin Yalnız Yirgai'si" ve "Hangel Kuk Batur" gibi efsanelerde betimlenen yetim kalmış kahramanlar Jangar ve Satar'ı anlatacaklardır. Jangar'ın sunumunda şu efsaneler de kullanılmıştır: "Keskin Ok Atıcısı", "Dev", "Hızlı Yarış Atı", "Güçlü Dağ Hırsızı", "Üç Semavi Kız", "Kuğu Kız", "Ruha Dönmüş Güzel", "Bakır Ağızlı ve İnce Bacaklı Cadı", "Birisini Ararken Yeraltı Dünyasına İniş", "Yeraltında Kuk Darhan (Mavi Demirci)", "Vahşi Yaşamı Yükselten Akıllı Kahraman" ve diğerleri.

Altay efsanesi "Alıp Manaş"ın "Manas" destanına etkisi de açıktır: Sadece ana karakter adını Manaş'tan devralmakla kalmaz, aynı zamanda bu iki kahraman devasa görünüm, sihirli güçler, mızrak ve kılıçlara karşı dayanıklılık ve deliksiz uyuma yeteneği gibi özellikleri de paylaşır. Dahası "Manas", eski Türk kavimlerinin, özellikle Kırgızların mit ve efsanelerini içinde barındırır. Örneğin, Kırgızlar, Karakalpaklar ve diğerleri arasında popüler olan "Kırk Kız", "Manas"ın ilk bölümünün içine yerleştirilmiştir. Böylece, bir han kızının oğlu olarak betimlenen kahraman Manas'ın soylu

[16] Lang Ying'in işaret ettiği gibi, uzun tarihsel şiir Manas'ın Sibirya Türk halkları arasında etnik bir grup olan Altaylıların "Alıp Manaş" destanıyla karakterlerin sunumu, olay örgüsü ve kahramanın adı açısından ilişki vardır (1991: 263-269). O, şu görüşü belirtmiştir: "Manas'ın yaşam öyküsüyle ilgili, Alıp Manaş, kahramanın olağanüstü doğumu, evliliği, maceraları, yaşamının tehdit edilmesi, ölümü ve dirilişini resmeden büyük bölümlerden oluşmuştur. Bu destan, temelde, Manas destanının anlatı çerçevelerine ve eski Türk destanlarına benzemektedir" (1991: 266-267).

kökene sahip olması sağlanmıştır. "Kaypuşan" miti, Manas ailesinin birçok kuşağının yaşamlarının anlatımında varlığını hissettirir. Buna ek olarak "Manas", "Topal Demirci" ve "Dev" efsanelerini de içinde barındırır (Lang, 1991: 163). Kısacası, küçük ve orta büyüklükteki destanlar ve halkın sözlü gelenekleri, uzun destanların meydana gelmesinde sanatsal temelleri ve kültürel önkoşulu oluşturmuştur. Kısa tarihsel şiirlerden hacimli destanlara geçiş, gelişme sürecinde önemli bir değişiklik gerektirmiştir.

Destanın evrim süreci, son derece karmaşıktır. Uzun bir destan, en temel biçimini aldıktan sonra dahi, sözlü olarak yayılması sırasında sürekli değişerek ve gelişerek yapılanmasını sürdürür. Buna ek olarak, tıpkı yedi uzun kardeş şiir "Semetey" ve benzerlerinin "Manas"ın ilk bölümünün model ve olay örgüsü çerçevesinden evrimleşmesi gibi, bir uzun destandan başka uzun kardeş destanlar doğabilir. Aynı şekilde, "Oşir Bogdo Hübüün"ün sekiz uzun destanı ve benzerleri, "Abay Geser Hübüün"ün bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Bu destanlar, zincirleme bir dizi olay örgüsüyle bir kahramanın ve onun soyundakilerin yaşamını anlatan yeni bir model tipini izlemiştir.

KAYNAKÇA

Heissig, W. (1979). Gedanken zu einer Strukturellen Motiv-Typologie des Mongolischen Epos. *Asiatische Forschungen*, 68.

Lang, Y. (1991). *Manas: Comments and Analysis*, Hohhot: Inner Mongolia University Press.

Meletinskij, E. M. (1963). *Proiskhozhdenie Geroicheskogo Eiposa*, Moskova: Izdatel'stvo Voctochkoj Literatura.

Narantuyaa, R. (1988). Mongol Tuulijn Burtgel. *Aman Zokhiol Sudlal*, 18.

Nekljudov, S. I. (1981). Epos mongolskykh narodov i problema folklornkh vzatsmosvyazei. *Literaturnye Svyazi Mongolii*, Moskova: Nauka.

Poppe, N. (1979). Zur Erforschung der Mongolischen Epenmotive. *Asiatische Forschungen*, 68.

Pukhov, I. V. (1962). *Iakutskaj Geroicheskij Eipos Olonkho*, Moskova: Izdatel'stvo AN USSSR.

Pukhov, I. V. (1975). Geroicheskij Eipos Tiurko-Mongol'skikh narodov Sibiri. *Tipologiia Narodnogo Eiposa*, Moskova: Nauka.

Qing, J. (1985). A Brief Review of Dai Epics. *Sixiang zhanxian*, 5.

Reşidüddin. (1983). *Historical Collection (Shi Ji: Jami' al-Tawarikh)*, cilt 1, (Çinceden çev.) Yu Dajun and Zhou Jiangi. Pekin: Commerce Press.

Rinchindorji. (1987). Die Entwicklung des Sujetaufbaus des Mongolischen Epos. *Asiatische Forschungen*, 101.

Rinchindorji. (1989). The Development of the Plot Structures of the Mongolian Epics. *Studies of Ethnic Literature* (*Minzu Wenxue Yanjiu*), 5: 11-19.

Rinchindorji. (1999). *On the Epic Jangar*, Hohhot: Inner Mongolian University Press.

Sharakshinova, N. O. (1987). Geroiko. *Eipicheskaia Poeiziia Buriat*, Irkutsk: Izdatel'stvo Irkutskogo Universiteta.

Surazhakhov, S. S. (Ed.) (1958-1980). *Altajskaj Bogatyiri-Altajskij Geroicheskaj Epos*, cilt 1-10, Sostavtel': Gorono-Altajuskoe Knizhnoe Izdatel'stvo.

Surazhakhov, S. S. (1985). *Altajskij geroicheskıj eipos*, Moskova: Nauka.

Xie, Z. (1956). *Meng Gu Mi Shi (Secret History of the Mongols)*, Pekin: Zhong Hua Shu Ju.

Ya, H. (1996). The Wonderful and Beautiful Southern Epics. *Studies of Ethnic Literature (Minzu Wenxue Yanjiu)*, 3.